

نگاهی به کتاب

علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی

اثر دکتر صادق آینه‌وند

● علی ناظمیان فرد

بخش اول به بیان دیدگاه‌های مورخان فارسی‌نویس مانند: مولفان تاریخ بیهق، ظفرنامه، تجارب‌اللف، تاریخ طبرستان و رویان و مازندران و حبیب‌السير درباب تعریف تاریخ و فواید گوناگون آن می‌پردازد و سپس در بخش دوم کتاب خویش نظرات مورخان عربی‌نویس را درباره تاریخ ذکر می‌کند. از میان مورخان که وی به اقوال آنها استناد و استشهاد کرده است می‌توان از: ابو زکریا یحیی بن زیاد الفراء، ابوعلی مسکویه رازی، ابن اثیر، محی‌الدین کافیهی، عبدالوهاب بن علی السبکی، احمدبن علی القلقشنندی، جلال‌الدین سیوطی، سید محمد صدر و محمدبن عبدالرحمان سخاوی نام برد. مؤلف در میان آثار مورخان مذکور، معانی لغوی و اصطلاحی تاریخ، موضوع و فواید علم تاریخ، اصول علم تاریخ و مسائل آن، گونه‌های مختلف تاریخ‌نگاری و... را جستجو می‌کند و اطلاعات سودمندی را بدست می‌دهد. یکی از نکاتی که مؤلف در این اثر بدان اهتمام ورزیده، گذاردن حرکات بر روی اسامی عربی بکار گرفته شده در کتاب است و از آنجا که اسامی تاریخی قرون نخستین اسلامی تنها برای اهل فن معروف و مانوس است، گذاردن حرکات، به خواننده غیرحرفه‌ای نیز امکان درست خواندن و بدور ماندن از خطای تلفظ را فراهم می‌سازد.

با اینکه کتاب از قطع مناسب، کاغذ مرغوب، حروف‌چینی خوب و کتابنامه مفصل برخوردار است اما فاقد فهرست اعلام می‌باشد که شایسته است در نوبتهای بعدی چاپ از نظر به دور نماند.

در پایان باید گفت که کتاب توانسته است به خوبی از عهده طرح موضوعات و بحث مستوفی در باب آنها برآید و اطلاعات ذی‌قیمتی را از روند تاریخ‌نگاری اسلامی و شقوق و فروع آن عرضه نماید. این اثر به یقین می‌تواند هم مورد استفاده مورخان حرفه‌ای قرار بگیرد و هم به نیاز دانشجویان مقطع دکتری تاریخ اسلام و داوطلبان ورود به این دوره و نیز سایر علاقه‌مندان به این شاخه از معرفت پاسخ‌گوید. □

پانوشته:

● آینه‌وند، صادق، علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی، ۲ جلد، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی، ۱۳۷۷.

۱- به نقل از مؤلف در پیشگفتار کتاب علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی.

است از این قرارند: در بخش اول (تعریف تاریخ و فایده‌های آن) که مشتمل بر دو فصل می‌باشد و در ابتدا به تعریف لغوی و اصطلاحی تاریخ و نیز فواید آن از دیدگاه مورخان مسلمان و غیرمسلمان پرداخته است. در بخش دوم (اسلامیت علم تاریخ و اسباب پیدایش آن) به علم تاریخ از منظر قرآنی و سیره نبوی نگریسته شده و بر نقش روح تاریخی اسلام در پیدایش علم تاریخ تصریح شده است. در بخش سوم (ساختها و سبکهای تاریخ‌نگاری در اسلام) که مشتمل بر شش فصل می‌باشد به مواردی نظیر: مراحل تدوین تاریخ در اسلام، شیوه‌های تاریخ‌نگاری در اسلام، اشکال تاریخ‌نگاری در اسلام، تاریخ‌نگاری بر پایه حویلیات و موضوعات، و شعر در تاریخ پرداخته شده است. بخش چهارم (شعبه‌ها و شاخه‌های علم تاریخ در اسلام) را موضوعاتی از قبیل سیره، مغازی، فتوح و مقاسم، خراج و حسبه‌نگاری، مقتل‌نویسی، رده‌نگاری، انساب، طبقات و تراجم، رحله‌نگاری، منقبت‌نگاری، خطط‌نگاری، تاریخ امصار و مُدُن و... تشکیل می‌دهند. مؤلف در بخش پنجم (دانشهای کمک کار در تاریخ‌نگاری اسلامی) از دانش‌هایی نظیر: زبان‌شناسی، خط‌شناسی، کتیبه‌خوانی، پاپیروس‌شناسی، سیاق‌شناسی، نژادشناسی، جامعه‌شناسی، ادبیات، جغرافیا، روان‌شناسی اجتماعی، انسان‌شناسی، باستان‌شناسی، سکه‌شناسی، سندشناسی و اقتصاد به عنوان دانش‌هایی که می‌توانند مورخ را در نگارش تاریخ و تحلیل و تفسیر وقایع یاری رسانند یاد می‌کند. توجه مؤلف در بخش ششم (مکتب‌های تاریخ‌نگاری در اسلام) به مسائلی چون مکتب تاریخ‌نگاری حجاز (مدینه)، مکتب تاریخ‌نگاری عراق (بصره)، مکتب تاریخ‌نگاری شام، مکتب تاریخ‌نگاری ایران (فارس)، مکتب تاریخ‌نگاری مصر، مکتب تاریخ‌نگاری اندلس و مغرب و نیز خصایص و شیوه‌های هر یک از مکاتب مذکور و سران آنها معطوف شده است و بالاخره بخش هفتم کتاب (اصول تاریخ‌نگاری و قواعد نقد تاریخ در اسلام) به مباحثی پیرامون صفات مورخ در تاریخ‌نگاری اسلامی و شروط متعلق به راوی و مروی، اسلوب‌های تاریخ‌نگاری و چگونگی نقد منابع تاریخی به روش سلبی و ایجابی اختصاص یافته است.

سعی مؤلف در مجلد دوم بر آن است تا دیدگاه مورخان اسلامی را درباره تاریخ بیان نماید. ایشان در

تاریخ‌نگاری اسلامی - همچون شاخه‌های دیگر معارف بشری - در روند تاریخی خود مراحل را از سرگذرانده است. نیاز آدمی به آگاهی یافتن از سیر تحول تاریخ‌نگاری و مکانیزم تطور آن در گذر زمان، ضرورت پرداختن به تاریخ تاریخ‌نگاری را در چندان می‌نماید. از این رو برای پاسخگویی به نیاز کنجکاوانه کسانی که می‌خواهند از سرگذشت نهال تاریخ‌نگاری و چگونگی شکوفایی و به بار نشستن آن در بوستان فرهنگ و تمدن اسلامی مطلع شوند، پژوهش‌های ارزنده‌ای توسط مورخان مسلمان و غیرمسلمان صورت گرفته است: تاریخ تاریخ‌نگاری در اسلام اثر روزنتال، تاریخ‌نگاری در اسلام تألیف دکتر هادی عالم‌زاده و سید صادق سجادی و نیز مجموعه مقالاتی که دکتر یعقوب آژند با نام تاریخ‌نگاری در اسلام ترجمه و تدوین نموده است از این دست می‌باشند.

اخیراً در ادامه این روند، کتاب علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی به قلم آقای دکتر صادق آینه‌وند، استاد تاریخ اسلام در دانشگاه تربیت مدرس، در دو مجلد نگارش یافته و به همت «پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی» به زیور طبع آراسته شده است. کتاب‌هایی نظیر: فیمای شیعہ در اسلام، ادبیات انقلاب در شیعه، تاریخ سیاسی اسلام، تاریخ زنان در صدر اسلام، پژوهشهایی در ساریخ و ادب، ادب الشیع بالخوارزم و نیز مقالات ارزنده دیگر، سابق بر این در فهرست آثار دکتر آینه‌وند جای گرفته‌اند.

دکتر آینه‌وند پیش از این با نوشتن کتاب علم تاریخ در اسلام سنگ بنای چنین تألیف سترگی را گذاشتند و اینک با تألیف این اثر جدید، مقدمات کار دامنه‌دار دیگری را نیز طی کرده‌اند که قرار است - حسب‌الوعدہ ایشان - با نام مکتب‌های تاریخ‌نگاری در اسلام تا دو سال دیگر به علاقه‌مندان عرضه شود.^(۱) امید است در این طریق، پیوسته توفیق با او رفیق باشد تا پژوهش‌های ایشان هادی و راهبر سالکان وادی تحقیق گردد.

آقای آینه‌وند تألیف جدید خویش را علم تاریخ در گستره تمدن اسلامی نام نهاده است و این عنوان بر روی هر دو مجلد آمده است در حالی که مجلد دوم، نام فرعی «تاریخ از دیدگاه مورخان مسلمان» نیز در صفحه اول خود دارد.

مواردی که مؤلف در مجلد نخست بدانها پرداخته